

ทัศนะของชนชั้นนำสยามต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
ในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2475)¹
Viewpoint of Siamese Elite in King Taksin the Great of
Rattanakosin Period (A.D. 1782-1932)¹

ศุภกานท์ นานรัมย์^{2*}
Supakan Nanrum^{2*}

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “250 ปี การประกาศเอกราชของพระเจ้าตากสิน : สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะประวัติศาสตร์ชาติกับการส่งผ่านการรับรู้ประวัติศาสตร์ในสังคมไทย” ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

² ผศ., สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา 13000

¹ This article is a part of research of “250 years the declared independence of King Taksin the Great: King Taksin the Great as a Source of The History of Nation and Transmit Perception of The Past” funded by Research and Development Institute of Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

² Asst. Prof., History Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, Phranakhon Si Ayutthaya, 13000, Thailand

* Corresponding author: E-mail address: supakann@yahoo.com

(Received: July, 21 2018; Revised: August 20, 2018; Accepted: October 22, 2018)

บทคัดย่อ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจัดเป็นวีรกษัตริย์ที่ไม่ได้รับพระเกียรติในฐานะพระมหากษัตริย์ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นได้จากทัศนะของชนชั้นนำสยามที่ทั้งรื้อรอยไว้ในพระราชพงศาวดารผ่านการเรียกพระนามที่ลดทอนพระเกียรติยศ และการประหารชีวิตตัดศีรษะเสียถึงแก่พิราลัย จนกระทั่ง จักรวรรดินิยมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสยาม กระตุ้นให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ เกิดคำถามถึงประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีอันสัมพันธ์กับสมัยรัตนโกสินทร์ จากนั้นทัศนะของชนชั้นนำต่อรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินอยู่ในทิศทางที่ดีขึ้น เห็นได้จากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มุ่งสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของปฐมกษัตริย์รัตนโกสินทร์ไปพร้อมกับการกล่าวพระนามสมเด็จพระเจ้าตากสินอย่างสมพระเกียรติ

คำสำคัญ: ชนชั้นนำสยาม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

Abstract

King Taksin the Great is a monarch who for a long time did not receive the tribute he deserved for his reign in the early Rattanakosin period. For many years, out of spite, the Siamese elite minimized his roles and influence on Siamese history. However, the era of western imperialism influenced Siam by encouraging the Siamese to systematically study history, causing people to question the history of the Thonburi period, as it is related to the Rattanakosin period. Over time, the viewpoint of the elite changed in favour of King Taksin the Great. This can be seen in the vision of the composition of Prince Damrong Rajanubhab, whose aim was to cultivate political legitimacy for the first monarch of the Rattanakosin period.

Keywords: Siamese Elite, King Taksin the Great

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ถือเป็นช่วงเวลาร่วมสมัยที่ชาวสยามในเวลานั้นต่างรับรู้เหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 รวมไปถึงการกอบกู้บ้านเมืองในปลายปี แม้ว่ามหาชนสยามจะรับรู้เหตุการณ์ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านบ้านเมือง ถึงกระนั้นกลุ่มที่มีบทบาทในการกำหนดเนื้อหา ทิศทางประวัติศาสตร์ คือ กลุ่มชนชั้นนำไทยอันเป็นกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับเนื้อหาที่บันทึกผ่านพระราชพงศาวดาร ด้วยเหตุนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านทัศนะของชนชั้นนำสยามจึงเป็นมุมมองที่สะท้อนบทบาททางการเมืองของชนชั้นนำซึ่งมีอิทธิพลในการกำหนดเนื้อหาการรับรู้ประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา เมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองของสยาม ชนชั้นนำสยามต่างเร่งพัฒนาบ้านเมืองพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน ปรับขนบจารีตที่ล้าหลังให้ทันสมัยขึ้น ในที่นี้ยังนำไปสู่แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างตะวันตก ความสนใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสยามนำมาสู่การศึกษา การตั้งคำถามยังเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ แน่นอนว่าเหตุการณ์ช่วงเสียกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 2310 ได้กระตุ้นความสนใจแก่มหาชนเพราะถือเป็นรากฐานความมั่นคงของสยาม อย่างไรก็ตาม มีอาจปฏิเสธช่วงรอยต่อทางประวัติศาสตร์สมัยธนบุรีอันเป็นรากฐานสู่รัตนโกสินทร์ได้ ทั้งนี้ เหตุการณ์ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน สร้างความกระอักกระอ่วนแก่ชนชั้นนำไทยหลังรับอิทธิพลตะวันตก

วัตถุประสงค์

การศึกษาเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาทัศนะของชนชั้นนำสยามต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394) และ (2) เพื่อวิเคราะห์ทัศนะของชนชั้นนำสยามต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภายใต้อิทธิพลจักรวรรดินิยมจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนะของชนชั้นนำสยามต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2475)” ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพตามระเบียบวิธีวิจัยประวัติศาสตร์ กล่าวคือ (1) ศึกษาหลักฐาน เอกสารประวัติศาสตร์ (2) ตั้งสมมติฐาน และ (3) ตีความหลักฐาน ทั้งนี้ การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีการใช้เอกสารชั้นต้น เอกสารร่วมสมัย เพื่อใช้ประเมินคุณค่าและพิจารณาทัศนะ

ของชนชั้นนำในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผ่านบทบาททางการเมืองที่ถูกถ่ายทอดจากเอกสารดังกล่าว

ผลการศึกษา

ทัศนะของชนชั้นนำสยามต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394)

เป็นที่รับรู้กันว่า พระราชพงศาวดารถูกสร้างเพื่อบันทึกเหตุการณ์อันสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ในแต่ละรัชกาล เอกสารประเภทนี้ได้สะท้อนทัศนะของชนชั้นนำที่มีต่อเหตุการณ์ในแต่ละรัชกาล ซึ่งพระราชพงศาวดารฉบับที่เก่าแก่ที่สุดของไทย คือ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ อันเป็นหนังสือหลวงที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชรับสั่งให้มีการแต่งขึ้น ถือเป็นพระราชพงศาวดารความย่อที่พบเพียงฉบับเดียว แรกเริ่มเนื้อหาเมื่อแรกสร้างวัดพระนั่งเชิงฉะลอมที่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชพงศาวดารฉบับนี้ได้กลายเป็นต้นแบบในการชำระพระราชพงศาวดารฉบับต่อมาซึ่งเป็นพระราชพงศาวดารความยาวอย่าง พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2479 แต่เดิมมีจำนวน 22 เล่มสมุดไทยแต่ขาดหายไป

พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นพระราชพงศาวดารแรกที่อธิบายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอย่างครบถ้วน ตามที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้มีการชำระ ในปีที่ 14 แห่งการขึ้นครองราชย์หรือพ.ศ. 2338 ก่อนหน้านั้น ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมีการแต่ง “พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. 1136 (พ.ศ. 2317)” อันเป็นปีที่ 7 แห่งการขึ้นครองราชย์ ซึ่งได้ปลื้กลมาเล่มเดียว เป็นฉบับหลวงที่เขียนครั้งกรุงธนบุรี ว่าด้วยเรื่องราวตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 4 ส่วนวรรคกุ่มและเก่าใกล้เคียงกับฉบับหลวงประเสริฐ [1] หลังจากที่มีการแต่งพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ใน พ.ศ. 2338 แล้ว จึงมีการแต่งพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่มหรือฉบับหมอบลัดเล ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยสมเด็จพระพนรัตน์หรือพระพิมลธรรม วัดพระเชตุพน ใช้ต้นร่างจากพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และฉบับบริติชมิวเซียม ชำระเนื้อหาใหม่แต่ยังคงเนื้อความตามฉบับเดิม ที่ตัดออกเป็นส่วนใหญ่ๆ เพิ่มเติมเนื้อความจากฉบับต้นร่าง โดยเฉพาะเรื่องราวที่เชิดชูพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและเจ้านายราชวงศ์จักรี เช่น การถวายตัวเข้ารับราชการของหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี อแซหวุ่นกี้ขอตัวพระยาจักรี เป็นต้น ซึ่งไม่ปรากฏในฉบับเดิม ส่วนเนื้อความฉบับเดิมที่สรรเสริญพระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าตากสินกล่าวไว้อย่างสูงในช่วงต้นรัชกาลแล้วเว้นเสียในปลายรัชกาล พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่มจึงเป็นพระราชพงศาวดารที่ยกย่องพระเกียรติยศทั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในฉบับเดียวกัน [2] แต่ละเล่มก็จะให้เกียรติยศสมเด็จพระเจ้าตากสินในปลายรัชกาล

นอกจากนี้ ยังปรากฏเรื่องราวสมเด็จพระเจ้าตากสินตลอดรัชกาลในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งอธิบายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 แห่งกรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุนี้ พระราชพงศาวดารที่แต่งขึ้นจึงเป็นพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ที่โปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งหรือชำระขึ้นอันถือเป็นการจารึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชกาลของพระองค์ รวมไปถึงการชำระพระราชพงศาวดารก่อนที่พระองค์จะขึ้นครองราชย์ด้วย ถึงกระนั้น พระราชพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีที่มีการศึกษามากที่สุด คือ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งนักวิชาการประวัติศาสตร์อย่าง นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ตั้งข้อสังเกตการแต่งพระราชพงศาวดารฉบับนี้ไว้ว่า

“... เนื้อความที่น่าจะเขียนขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นไม่สามารถกำหนดได้แน่ว่ามีมาถึงจุลศักราชเท่าใด หากทว่า เมื่อพิจารณาเนื้อความในพระราชพงศาวดารฉบับนี้อย่างละเอียดแล้ว จะเห็นได้ชัดว่าเนื้อความนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2321 เป็นต้นไปเริ่มผิดเพี้ยนไป จากการจดบันทึกที่มีมาก่อน กล่าวคือ เริ่มกลายเป็นลักษณะพระราชพงศาวดารดังที่เป็นมาตลอดรัชกาล การกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างรวบรัดนั้น ในที่สุดก็นำไปสู่เรื่องการจลาจลและการ “เสียพระจิตฟั่นเฟือนไป” ในปลายรัชกาล เพราะฉะนั้น เนื้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น ก็คงเขียนในรัชสมัยของพระองค์มาถึงประมาณเพียงไม่เกิน พ.ศ. 2320-2321 และเนื้อความย่อ ๆ ที่เหลือนั้นก็เป็นที่มาเพิ่มเติมกันในราชวงศ์จักรี อาจจะในครั้งที่โปรดให้ชำระพระราชพงศาวดารเมื่อ พ.ศ. 2338 ก็เป็นไปได้ ด้วยเหตุดังนั้น จึงฟังไม่ได้มากนักสำหรับข้อมูลในปลายรัชกาล” [3]

ข้อสังเกตดังกล่าวทำให้พิจารณาได้ว่า เนื้อความก่อนหน้า พ.ศ. 2321 เป็นการเขียนขึ้นมาแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน แต่เหตุการณ์ในปลายรัชกาลมีการชำระเพิ่มหลังจากที่พระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ทั้งนี้ เนื้อหาหลังจาก พ.ศ. 2321 นั้น ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร เป็นแต่เพียงการกล่าวอย่างรวบรัด ดังจะยกตัวอย่างเนื้อหาในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่มีทั้งสิ้นจำนวน 81 หน้า เริ่มกล่าวถึงความผิดเพี้ยนของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า “ฝ่ายการแผ่นดินข้างกรุงธนบุรีนั้นก็ผันแปรต่าง ๆ เหตุพระเจ้าแผ่นดินเสียพระจิตฟั่นเฟือนไป” [1] ในหน้าที่ 75 และจบเนื้อหาด้วยเนื้อหาหน้าที่ 80 ดังนี้

“... แห่ช่องถวายชัยมงคลและราชสมบัติกษัตริย์สำเร็จแล้ว ... พร้อมกันถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทร บรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร์ ธรณินทราธิราช รัตนนาถ ศกรวงศ์ องค์ปรมาธิเบศร์ ศรีสุทนต์ ตรีภูวนศรนาถนายก ดิลกพรรัตนราชาธิอาชาไสย สุมุทฺตโรดม สกลจักรวาฬ ธิเบศร์ สตรีเยนทราธิบดินทร์ หรินทราธาธิบดินทร์ ศรีสุวิบูลย์ คุณอักษิณ ฤทธิราเมศวรธรรมิกราชาธิราชเดโชชัย พรหมเทพาติเทพ ตรีภูวนาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธิ มกุฎประเทศตามหาพุทธางกูร บรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ...” [1]

ด้วยเหตุนี้ ข้อถกเถียงกันมากถึงความประพจน์ที่ผิดเพี้ยนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปลายรัชกาลที่กล่าวถึงพระจิตฟั่นเฟือน เสียพระสติ ไปจนกระทั่งผลิตเปลี่ยนแผ่นดินยังกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีเพียง 5 หน้า หากเทียบกับเหตุการณ์ตลอดรัชกาลที่มีกว่า 81 หน้า จึงกล่าวได้ว่า เป็นการย่อ รวบรัดเหตุการณ์จนผิดสังเกต แม้พระสติของสมเด็จพระเจ้าตากสินจะฟั่นเฟือนหรือไม่หรือการผลิตเปลี่ยนแผ่นดินอันมีต้นเค้าของเหตุการณ์จากการ “ฆ่าอายุวิจิตรวงศ์” จนลูกหลานปลายเมื่อพระยาสุรศักดิ์ซึ่งรับสั่งใช้ขึ้นไปพิจารณาเอาตัวผู้ร้ายเป็นแม่ทัพยกมาตีกรุงธนบุรีจนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบรรพชาต่อมาได้จับกุมกรมขุนอนุรักษ์สงคราม กระทั่ง สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเสด็จพระราชดำเนินทัพมาจากเสียมเรียบแล้วมีพระราชบริหารดำรัสปรึกษาข้าราชการ ความว่า “เมื่อพระเจ้าแผ่นดินอาศัยลัทธิสุจริตธรรมเสียประพฤติกุศลวิจิตรนี้ ก็เห็นว่าเป็นเสี้ยนหนามหลักต่ออันใหญ่อยู่ในแผ่นดินจะละไว้ไม่ได้ ขอให้ปริวรรตออกประหารเสีย ฝ่ายท้าวท้าวท้าวทั้งปวงมีใจเจ็บแค้นเป็นอันมาก ก็นำเอาพระเจ้าแผ่นดินและพวกโจรทั้งปวงนั้นไปสำเร็จ ณ ป้อมท้ายเมืองในทันใดนั้น” [1] ถือเป็นจุดสิ้นสุดรัชกาลที่ดูเหมือนว่าใน 3 รัชกาลแรกจะไม่มีข้อกังขาถึงเหตุการณ์การผลิตเปลี่ยนแผ่นดินนี้ เมื่ออิทธิพลตะวันตกเข้ามามีผลกระทบทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม นับแต่รัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ได้เกิดการทบทวน นำเสนอทัศนะที่มีต่อรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินโดยชนชั้นนำไทย อันเป็นกระแสของกลุ่มบุคคลที่ได้รับการศึกษา ทั้งยังเป็นการแสดงถึงต้นทุนทางปัญญาของชนชั้นนำไทยมีโอกาสดำเนินการศึกษาวิชาการตะวันตก ผู้อ่านเขียนภาษาอังกฤษได้ ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์มีพระราชโอรสและพระราชธิดา จำนวน 82 พระองค์ จึงส่งผลให้พระราชโอรสแข่งขันกันในการแสดงความก้าวหน้าด้วยการศึกษาวิชาการตะวันตก รวมไปถึงแสดงความรู้ วิทยาการแขนงต่าง ๆ อันจะส่งเสริมให้เกิดความโดดเด่นของพระราชโอรสแต่ละพระองค์ ในที่นี้รวมไปถึงการแสดงถึงภูมิความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ด้วย นำไปสู่ความตื่นตัวได้เถียง การวิพากษ์วิจารณ์ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ให้ก้าวสู่ความเจริญก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ³

ทัศนะของชนชั้นนำสยามต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภายใต้อิทธิพลจักรวรรดินิยมจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (พ.ศ. 2394-2475)

เมื่อตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองสยามในสมัยจักรวรรดินิยม สยามต้องกลับมาทบทวนรากฐานทางการเมือง การปกครอง ระบบสังคม อารยธรรมสยามในมุมมองใหม่ที่ถูกฉายภาพผ่านทัศนะของชาวตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดการทบทวนถึงควมมีตัวตนในฐานะอาณาจักรหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน ความน่าสนใจในประเด็นนี้คือการตั้งคำถามว่าสยามเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลกอย่างไร การอธิบายรากฐานอารยธรรมไทยผ่านประวัติศาสตร์อันยาวนาน

³ ความเจริญก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ มีอาจปฏิเสธบทบาทของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นราชโอรสลำดับที่ 57 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารดาชุมในฐานะนักประวัติศาสตร์ผู้ปฏิบัติการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งกล่าวได้ว่าทรงได้รับอิทธิพลความคิดความรู้จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตรัสว่า “ความรู้รัฐศาสตร์และโบราณคดีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งสอน” [4] นอกจากนี้ ความสนใจต่อประวัติศาสตร์ รวมไปถึงวิทยาการความรู้ด้านต่าง ๆ ได้เกิดการแข่งขันแข่งขันหนังสือจากบรรดาเจ้านาย ดังจะเห็นได้จากกรอกหนังสือ “หนังสือชาวคริสต์” และ “หนังสือวิจิตรวิเศษ” มีการชักชวนสมาชิกร่วมเขียนเรื่องเพื่อพิมพ์ในหนังสือดังกล่าว

เพื่อแสดงถึงคามมีอารยะ หาใช้บ้านป่าเมืองเถื่อนดังภาพที่ตะวันตกมีต่ออาณาจักรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหตุนี้เอง จึงมีการฟื้นฟูการศึกษาประวัติศาสตร์ และเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ โดยใช้พื้นฐานความรู้จากเอกสารอันเป็น หลักสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย คือ พระราชพงศาวดาร อันเป็นการส่งผ่าน การถ่ายทอดสำนักทางประวัติศาสตร์ของ รัฐผ่านมุมมองของชนชั้นนำ โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ และเพิกผ่านพ้นไม่ถึงศตวรรษ คือ เหตุการณ์ช่วงเสียกรุงศรีอยุธยา จนเข้าสู่การเปลี่ยนผ่านแผ่นดินสู่สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์

ถึงแม้ว่าพระราชพงศาวดารจะเป็นเอกสารหลักในการพรรณนาเหตุการณ์ช่วงเสียกรุงศรีอยุธยา แต่ถึงกระนั้น ความทรงจำ เกี่ยวกับเหตุการณ์ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่ง เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ ยังปรากฏบันทึกของเจ้านายที่มีความใกล้ชิดกับราชวงศ์จักรีได้บันทึกไว้อย่างน่าสนใจ ทศชนะของกรมหลวงนรินทรเทวีหรือเจ้าครอกวัดโพธิ์ หรือพระองค์เจ้ากุ พระเจ้าน้องยาเธอ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2459 ถือเป็นบันทึกที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์รัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินที่อธิบายเหตุการณ์ต่างออกไป ยกตัวอย่างเช่น ความไม่สบายพระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินหลังจากรับสั่ง ประหารหม่อมนิม หม่อมอุบล จนตรัสว่า จะตายตามหม่อมอุบลไป อันเป็นที่มาของพระสติฟั่นเฟือนหรือเหตุการณ์ปลายรัชกาล เมื่อคราวที่พระยาสุรศักดิ์มาปล้นตีเมือง จักรกุ่มกรรยากับบุตรไว้ รับสั่งไม่ให้มีการต่อสู้ลากปืนจากรั้งขึ้นป้อม “มีรับสั่งห้ามว่าสิ้นบุญ พ่อแล้ว อย่าให้ยากแก่ไพร่เลย” [5] อันเป็นข้อมูลที่มักใช้หักล้างว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินนั้นพระสติฟั่นเฟือนดังที่มีการกล่าวใน พระราชพงศาวดารจริงหรือไม่ เพราะการกล่าวเช่นนี้ ย่อมสะท้อนว่า พระองค์นั้นมีพระสติ ไม่ต้องการให้ขุนนางใกล้ชิดต้องล้มตาย อันเกิดจากการจลาจล ปกป้องราชบัลลังก์ของพระองค์ในคราวนั้น อย่างไรก็ตาม จดหมายเหตุความทรงจำ ฉบับนี้ ไม่ได้ให้ รายละเอียดในช่วงที่มีการสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสิน แต่กล่าวไปถึงการขึ้นครองราชย์และเหตุการณ์หลังเปลี่ยนผ่านราชวงศ์ ไปแล้ว ถึงกระนั้น จดหมายเหตุความทรงจำ ก็ยังเป็นเอกสารที่ทรงคุณค่า ที่เล่าเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินผ่านแว่นของชนร่วมสมัย โดยไม่มีแรงกดดันจากราชสำนักเพื่อบันทึกเหตุการณ์ ซึ่งนั่นกลายเป็นภาพสะท้อนว่า การผลิตเปลี่ยนแผ่นดินล้วนเป็นปกติวิสัย ทางอำนาจ หาใช่เรื่องผิดเพี้ยนหรือต้องตระหนักถึงความชอบธรรมของการได้มาซึ่งอำนาจ จนกระทั่งอิทธิพลการศึกษา ประวัติศาสตร์ตะวันตกเข้ามายังประเทศไทย จึงมีการเรียบเรียง ซ่อม สร้างเรื่องราวให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยมองข้ามว่า เหตุการณ์ เมื่อครั้งกรุงธนบุรีถือเป็นมรดกที่ส่งต่อมายังกรุงรัตนโกสินทร์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในช่วงเวลาที่ท้าทายอย่างที่สุด เมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยวิทยาการตะวันตก ดังเช่น ความสนใจต่อวิทยาศาสตร์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ทรงอ่าน เขียนภาษาอังกฤษได้ นำไปสู่การศึกษาความก้าวหน้า การทบทวน ตั้งคำถามถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลก รวมไปถึงข้ออำนาจ ในเอเชียได้เปลี่ยนผ่านไปยังจักรวรรดินิยมตะวันตกอย่างอังกฤษ ด้วยภาพลักษณ์มหาอำนาจอย่างจีนที่สยามต้องสยบยอม ส่งบรรณาการให้แก่พระจักรพรรดิจีนมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาต้องสิ้นสุดลง หลังจากที่ดินพ่ายแพ้อังกฤษในสงครามฝิ่น เมื่อ พ.ศ. 2385 ทั้งดินแดนเพื่อนบ้านที่สยามมีอาจเอาชนะได้อย่างพม่า ล้วนเสียทีกลายเป็นอาณานิคมของอังกฤษ สยามต้องกลับมาทบทวนเหตุการณ์ ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในโลก เกิดการปรับตัว ปรับปรุงประเทศครั้งใหญ่ แน่นนอนว่า การศึกษาวิทยาการตะวันตกผ่านทัศนะของ ชาวต่างชาตินั้น นำไปสู่ความสนใจต่อการอธิบายรากฐานทางสังคม วัฒนธรรมผ่านประวัติศาสตร์ที่มีอย่างต่อเนื่องยาวนาน จึงไม่ แปลกใจที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระพระราชพงศาวดารขึ้นใหม่

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ถือเป็นกรขยายความผ่านทัศนะของชนชั้นนำที่สร้างสีสันทางประวัติศาสตร์ มากที่สุดฉบับหนึ่ง กล่าวคือ กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงชำระแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรวจแก้ไข จัดพิมพ์ ครั้งแรก พ.ศ. 2455 และในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 สมเด็จพระยาตราชานุภาพ ได้ทรงตรวจสอบแก้ไขตำนานพระราช พงศาวดารให้บริบูรณ์ขึ้น และได้ทรงพระราชนิพนธ์อธิบายเรื่องพงศาวดารในรัชกาลต่าง ๆ ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตั้งแต่ ต้นจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ [6] รัชกาลหลัง ๆ ที่ยังไม่ได้ทรงพระนิพนธ์อธิบาย ยังไม่ได้จัดพิมพ์ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณา จากเนื้อความที่กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสิน ในเนื้อหา “พระราชประวัติ” ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กล่าวถึงเนื้อหาที่สะท้อนทัศนะต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินว่า

“ครั้นเมื่อกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว เจ้าตาก (สิน) ตั้งเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี ... พอได้ข่าวลือว่าเจ้ากรุงธนบุรีทิวคตจึงยกทัพกลับมา พอได้ทรงทราบข่าวว่าเกิดจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี ด้วย เจ้ากรุงธนบุรีเสียพระสติ กระทำการกดขี่สมณะและข้าราชการอาณาประชาราษฎร์ให้ได้รับความเดือดร้อนร้ายแรง ราชการฉับแปรปั่นป่วนไปทั้งพระนคร ...” [6]

ทั้งนี้ มีการกล่าวถึงพระนามของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เพียง “เจ้าตาก” และ “เจ้ากรุงธนบุรี” หาได้กล่าวพระนามอย่าง

และอาณาประชาราษฎร์ เร่งรัดเอาทรัพย์สินโดยพลการ ด้วยหาความผิดมิได้ กระทำให้แผ่นดินเดือดร้อนทุกเส้นหญ้า ทั้งพระพุทธศาสนาที่เสื่อมทรุดเศร้าหมอง ดุจเมืองมิถิลาธิฐะนี้ โทษตัวจะมีประการใดจงให้การไปให้แจ้ง แล้วเจ้าตากสินก็รับผิดสิ้นทุกประการ จึงรับสั่งให้เอาไปประหารสำเร็จโทษเสีย (2) เพชฌฆาตกับผู้คุมก็ลากเอาตัวขึ้นแคร่หามไป กับทั้งสิ่งขลิบกพันขนากการ เจ้าตากสินจึงแจ้งแก่ผู้คุมเพชฌฆาตว่า ตัวเราสิ้นบุญแล้วจะถึงที่ตาย แล้วช่วยพาเราแะเข้าไปหาผู้สำเร็จราชการจะขอเจรจาด้วยสักสองสามคำ ผู้คุมก็ให้หามเข้ามา ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็น จึงบอกพระหัตถ์มิให้นำเข้ามาเฝ้า ผู้คุมและเพชฌฆาตให้หามออกไปนอกพระราชวัง ถึงหน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ก็ประหารชีวิตตัดศีรษะเสีย (3) ถึงแก่พิราลัย จึงรับสั่งให้เอาศพไปฝังไว้ ณ วัดบางยี่เรือใต้และเจ้าตากสินขณะเมื่อสิ้นบุญถึงทำลายชีวิตนั้นอายุได้สี่สิบแปดปี” [2]

สิ่งที่ปรากฏให้เห็นถึงความแตกต่างของพระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับ นอกจากเนื้อความของพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับหมอบลัดเล มีมากกว่าอันเกิดจากการขยายความ เพิ่มเติมเนื้อหา ยังปรากฏความอันลดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินอย่างเห็นได้ชัด ดังกรณีของการสำเร็จโทษด้วยการ “ตัดพระเศียร” อันเป็นวิธีการประหารชีวิตอย่างราชฎาทัวไป ทั้งคำว่าถึงแก่ “พิราลัย” แทนที่จะใช้คำว่า “สวรรคต” แม้กระทั่งคำว่า “ศพ” แทนที่จะใช้คำว่า “พระบรมศพ” ไปฝังไว้ ณ วัดบางยี่เรือใต้ และใช้คำว่า “อายุ” แทนที่จะใช้คำว่า “พระชนมายุ” จึงถือว่าเป็นการลดพระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าตากสินและอาจกล่าวได้ว่า ในการชำระพระราชพงศาวดารขึ้นใหม่นั้น ไม่ถือว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด ซึ่งประเด็นนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้อย่างเข้มข้นว่าพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับหมอบลัดเล ซึ่งแก้ไขจากพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) นั้น ต้องการระบุให้ชัดเจนไปเลยว่าไม่ถือเอาพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง เป็นแต่เพียงผู้ว่าราชการแผ่นดิน หาได้เล็งราชสมบัติ ดังความที่ปรากฏในตราตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้กล่าวถึง “พระยาตากสินได้ว่าราชการแผ่นดินครั้งนั้น” [3]

การไม่ถือเอาสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นพระมหากษัตริย์ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง จึงปรากฏพระนามที่ลดทอนพระเกียรติยศ ยกตัวอย่างเช่น “ขุนหลวงตาก อีตาตาก เจ้าที่ล่วงไปแล้ว พระยาตาก (แต่ไม่เคยพบที่ใดเรียกพระองค์ในสมัยรัชกาลที่ 1 ว่าพระพุทธเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ)” [3] สะท้อนว่า ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับการปกปิดหรือจางที่จะไม่แสดงพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าตากสิน นอกจากนี้ ยังไม่ตระหนักว่า การแสดงทัศนะผ่านเนื้อความในพระราชพงศาวดารนั้นจะสร้างปัญหาหรือถูกมองในด้านลบแต่อย่างใด ทั้งนี้ การผลัดเปลี่ยนแผ่นดินด้วยการล้มล้างราชบัลลังก์กษัตริย์พระองค์ก่อนหรือแม้กระทั่งการก่อกบฏจนสามารถผลัดเปลี่ยนแผ่นดินได้เคยเกิดขึ้นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้น หาได้เป็นเรื่องผิดปกติ หากแต่เมื่อก่อการ ผลัดเปลี่ยนแผ่นดินได้สำเร็จแล้ว มักจะแก้ต่างหรือสร้างความชอบธรรมด้วยข้ออ้าง เช่น “... ด้วยพระเจ้าแผ่นดินมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม” [1] หรือ “พระเจ้าแผ่นดินละสุจริตธรรม ... กระทำให้แผ่นดินเดือดร้อนทุกเส้นหญ้า ทั้งพระพุทธศาสนาที่เสื่อมทรุดเศร้าหมอง ดุจเมืองมิถิลาธิฐะ...” [2] จึงกลายเป็นมูลเหตุสำคัญในการก่อการหรือสร้างความชอบธรรมในการก่อการ และเมื่อก่อการได้สำเร็จแล้ว สิ่งที่เราสร้าง คือ การสร้างอาณาบารมีอันเกิดจากการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า บำรุงอาณาประชาราษฎร์ให้อยู่ดีมีมีความสุข การขยายพระราชอาณาเขต และการทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

ทัศนะของชนชั้นนำต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ปรับให้ดีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นได้จากเนื้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ได้กล่าวนามสมเด็จพระเจ้าตากสินให้มีภาพลักษณ์ของความเป็นพระมหากษัตริย์ ดังที่ทราบกันว่า กรมหลวงวาศนินราชสนิททรงชำระ แล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตรวจแก้ด้วยเหตุนี้ พระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงแฝงทัศนะที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยใช้หัวข้อ “แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (เจ้าธนบุรี)” ในการนี้เนื้อความได้มีการชำระ เพิ่มเติมรายละเอียด และยังนำเอาเนื้อความจาก “จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี” มาอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ยกตัวอย่างเช่น “ถึง ณ วันจันทร์ เดือน 7 แรมค่ำ 1 หม่อมเจ้าอุบล หม่อมเจ้าฉิม กับนางละครสี่คน เป็นซุกกับฝรั่งมหาดเล็กสองคน พิจารณาเป็นสัตย์แล้ว มีพระราชโองการ สั่งให้พวกฝิพายทนายเลือกไปชำระประจาน แล้วให้ตัดแขนตัดศีรษะผ่าอกทั้งชายหญิง อย่าให้ใครดูเยี่ยงกันต่อไป” [6]

ทั้งนี้ ไม่ได้อธิบายเพิ่มเติมหรือโยงเข้าสู่เนื้อความว่า อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้พระองค์มีพระสติฟั่นเฟือน เป็นเพียงการเสริมเหตุการณ์ให้บริบูรณ์ขึ้น ส่วนพระนามที่เรียกนั้น ใช้คำว่า “สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว” “สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว” และกลับมาใช้นามว่า “เจ้าตาก” ในช่วงสุดท้ายหลังจากเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพกลับจากเขมร เนื้อความพระราชพงศาวดารฉบับนี้ได้เอออย่างเนื้อความของพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหมอบลัดเล โดยในช่วงท้ายปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ยกความจากพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับหมอบลัดเลมาไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ทั้งยังเป็นการ

ลตพระเกียรติอย่างเห็นได้ชัด ทั้งกล่าวถึงพระนามว่า “เจ้าตาก” การเว้นไม่ใช้คำราชาศัพท์แต่ใช้คำอย่างสามัญ เช่น “ประหารชีวิต ตัดศีรษะ เอาศพไปฝัง ทำลายชีพ และอายุ” แม้จะมีการกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินในฐานะพระเจ้าแผ่นดินในช่วงต้น แต่ช่วงท้ายได้ละเลยพระเกียรติยศไปอย่างขนานนัย และอ้างถึงมูลเหตุสำคัญในการผลิตเปลี่ยนแผ่นดินว่า “ไม่ทรงทศพิธราชธรรม ประพฤติพาลทุจริตให้ราษฎรเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ทั้งเป็นภัยต่อการพระศาสนา” [6] ด้วยเหตุผลทั้งปวงนั้น จึงกลายเป็นความชอบธรรมหรือการละเลยที่จะแสดงถึงพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าตากสินในฐานะพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง

เมื่อกลับมาพิจารณาทัศนะของชนชั้นนำไทยอีกพระองค์หนึ่ง คือ สมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินนั้น ถือได้ว่าพระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยให้มีความเป็นสากลตามอย่างตะวันตก ทรงสร้างมาตรฐาน เปลี่ยนแปลงจารีตการเขียนประวัติศาสตร์ด้วยการใช้เอกสาร หลักฐานประกอบการศึกษาค้นคว้า ทั้งยังเป็นบุคคลแรก ๆ ที่มีเขียนพระนิพนธ์ประวัติศาสตร์โดยอ้างอิงเพื่อให้ทราบถึงรายละเอียดและแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการสืบค้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ทำให้พระองค์ได้รับยกย่องว่าเป็น “พระบิดาแห่งวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทย” อย่างที่ทราบ ว่า สมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพทรงสนพระทัยประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์อยุธยา เรื่อยมาจนถึงประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ ด้วยพระนิพนธ์ประวัติศาสตร์จำนวนมาก ทั้งนี้ ผลงานของพระองค์ที่มีความโดดเด่นที่สุดเรื่องหนึ่ง คือ พระนิพนธ์เรื่อง “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” หรือที่รู้จักกันในนาม “ไทยรบพม่า” จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2463 โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ภาค คือ ภาคที่ 1 สงครามเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ภาคที่ 2 การสงครามครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี และภาคที่ 3 สงครามเมื่อครั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี

พระนิพนธ์เรื่อง ไทยรบพม่า ของสมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ ภาคที่ 2 เป็นการสะท้อนทัศนะของสมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพผ่านพระนิพนธ์ พระองค์ได้อธิบายอย่างนั้นเหมาะว่า “ในเวลาที่จะแต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ข้าพเจ้าต้องหยิบหนังสือประชุมพงศาวดารอาศัยสอบสวนอยู่เสมอไม่ใคร่ขาด จนรู้สึกว่หนังสือพวกนี้ช่างมีประโยชน์เสียจริง ๆ หากไม่มีหนังสือประชุมพงศาวดารไว้ให้หยิบตรวจตราได้ง่าย ๆ การแต่งเรื่องโบราณจะซ้ำและลำบากมิใช่น้อย” [7] ด้วยเหตุนี้ จึงเข้าใจได้ว่าพระองค์ได้ใช้พระราชพงศาวดารเป็นพื้นในพระนิพนธ์เรื่องไทยรบพม่า และเมื่อพิจารณาเนื้อความจะทำให้ทราบว่า พระองค์ไม่ได้ลตพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าตากสินให้คงสภาพเป็น “เจ้าตาก” หรือ “เจ้ากรุงธนบุรี” หากแต่พระองค์เลือกที่จะใช้คำว่า “พระเจ้ากรุงธนบุรี” แต่ถึงกระนั้น พระนิพนธ์เรื่องนี้ก็กล่าวถึงเส้นทางพระราชอำนาจพระเจ้าตากไปพร้อมกับการยกย่องพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไปในเวลาเดียวกัน แต่ไม่ได้แฝงอคติจนเด่นชัด หากเทียบกับพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อเนื้อความในจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี

สมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพทรงเสนอข้อมูลที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารแต่ไม่ได้ลตทอนพระเกียรติยศพระองค์ลงความว่า

“สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ได้สวนทราบเรื่องเหตุการณ์ทั้งปวงที่ได้มีมาตลอดแล้ว จึงให้มีกระตุกถามพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ชี้แจงความประพฤติกิริยาที่กระทำแก่พระสงฆ์และพวกชาวพระนคร ... พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่สามารถจะแก้ได้ ก็รับผิดสิ้นทุกประการ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ จึงให้ข้าราชการทั้งปวงปรึกษาโทษ พระเจ้ากรุงธนบุรี ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่าเป็นเสียหนามหลักต่ออันใหญ่อยู่ในแผ่นดินจะละไว้มิได้ ควรให้สำเร็จโทษเสีย สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เห็นเป็นอุปนิสัยนิกภาพ ด้วยบ้านเมืองกำลังมีศึกสงครามภายนอก มาเกิดทรยุคขึ้นภายในเพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นตัวเหตุ เกรงจะเกิดจลาจลต่อไป จึงต้องอนุญาตให้เป็นไปตามคำปรึกษาของข้าราชการทั้งปวง เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องสำเร็จโทษนั้นชนมายุได้ 48 ปี ...” [7]

ความดังกล่าวจะเห็นว่า สมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพได้ให้น้ำหนักของการสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินว่าเป็นมติของข้าราชการทั้งปวงให้สำเร็จโทษ ทั้งยังเกิดเหตุวุ่นวายจากสงครามภายนอก หากการณียายในยังปั่นป่วนอาจก่อให้เกิดจลาจลวุ่นวายได้ จึงโปรดฯ ให้สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินตามคำปรึกษาของข้าราชการ แต่ก็ไม่ได้ระบุว่ามีสำเร็จโทษด้วยการตัดพระเศียร ทั้งตัดเนื้อความที่สมเด็จพระเจ้าตากสินต้องการที่จะตรัสกับสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกอันเป็นเนื้อความที่เพิ่มเติมเข้ามาแต่ภายหลัง เนื้อความดังกล่าวนี้ ไม่ต้องการให้รายละเอียดปลีกย่อยที่แต่งเติมอาจลตทอนพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ที่ดูเหมือนจะไร้เมตตา มิโปรดฯ เปรียบกับสมเด็จพระเจ้าตากสินก่อนสำเร็จโทษ การนำเสนอเนื้อความของสมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ ยังเพิ่มเติมเนื้อหาในตอนท้ายว่า เหตุการณ์ที่ดำเนินมาทั้งหมดนั้นเพื่อ “ปราบยุคเข็ญที่กรุงธนบุรี” หลังจากนั้น “ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงจึงพร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ

เสด็จขึ้นผ่านภิกขุเป็นพระมหากษัตริราชทรงปกครองสยามประเทศสืบไป จึงเสด็จปราบดาภิเษกประดิษฐานพระบรมจักรีวงศ์ ดำรงประเทศสยามสืบต่อมา” [7]

การเปลี่ยนผ่านแผ่นดินในทัศนะของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงเป็นการปราบยุคเข็ญ อันเป็นลักษณะของการเน้นย้ำความชอบธรรมทางการเมืองที่ต้องการจะอธิบายถึงความเป็นไปของเหตุการณ์ในเวลานั้น โดยมีได้เน้นเหตุการณ์อันก่อให้เกิดความกระอักกระอ่วน ดังเช่น พระสติพินเพื่อน อันเป็นปฐมแห่งการกตัญญูแด่ราชบุรุษทุกเส้นหญ้า หรือแม้กระทั่งสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินด้วยการตัดศีรษะให้ถึงแก่พิราลัย ความเหล่านี้นักคิดออกไป ทั้งได้เน้นย้ำว่า การขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกนั้นเกิดขึ้นจากการพร้อมใจของข้าราชการใหญ่ๆ ที่พร้อมใจอัญเชิญพระองค์ขึ้นครองราชย์ และเป็นที่น่าสังเกตว่า การก่อกบฏของพระยาสุรสีห์นั้นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องเพราะพระองค์เสด็จไปรบที่กรุงกัมพูชา แต่ความบิดเบือนของเหตุการณ์ได้เกิดคำถามหลายประเด็น เช่น เพราะเหตุใดพระยาสุรสีห์ถึงไม่เกลี้ยราชย์สมบัติเอง กลับรักษาแผ่นดินไว้รอสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก มีหน้าข้าเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วโปรดฯ ให้ประหารพระยาสุรสีห์อีกด้วย เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคำถามที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อการศึกษาประวัติศาสตร์รับธรรมเนียมการศึกษาประวัติศาสตร์ตะวันตกมาแล้วทั้งสิ้น

หลังรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเกิดการแต่งเติม สร้างความชอบธรรมในการผลิตเปลี่ยนแผ่นดินเพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกสับสนไม่เข้าค่ายไม่ออกแก่นขนขึ้นนำในการละเลยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินหรือการลดทอนพระเกียรติยศของพระองค์ลงอย่างสามัญชน ดังจะเห็นได้จากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ต้องการนำเสนอเนื้อหาโดยใช้เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาอธิบายอย่างการศึกษาประวัติศาสตร์ตะวันตก ตัดทอนประเด็นที่ขำระขึ้นช่วงต้นรัตนโกสินทร์แล้วเน้นย้ำถึงเหตุผลในการปราบยุคเข็ญนั้นอย่างมีนัยสำคัญบนความทุกข์ยากของราษฎร สมณชีพราหมณ์ เพื่อสร้างภาพลักษณ์ใหม่ รวมถึงความจำเป็นที่ต้องสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสิน ซึ่งในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ไม่ให้ความสนใจในประเด็นเหล่านี้ เป็นแต่เพียงการกล่าวหาสมเด็จพระเจ้าตากสินว่า ไม่มีความชอบธรรมในหลาย ๆ ด้าน ดังเช่น การสืบเชื้อสายมาจากชาวจีน การไม่สนองตอบจากพระจักรพรรดิจีนในการขอพระราชทานตราตั้ง ทั้งพระสติพินเพื่อน อันเป็นมูลเหตุที่พระองค์ไม่ได้รับการยอมรับในการขึ้นครองราชย์ กลายสภาพเป็นความโดดเดี่ยวทางการเมืองอันเปิดทางไปสู่กลุ่มอำนาจใหม่ ซึ่งมีศักยภาพมากพอในการผลิตเปลี่ยนแผ่นดิน อันถือเป็นปกติวิสัยทางการเมืองไทยในเวลานั้น เมื่อสยามมีการคบค้ากับตะวันตก ความสนใจในประวัติศาสตร์ไทยได้นำไปสู่การตั้งคำถาม กระตุ้นให้เกิดความกระอักกระอ่วนจากการผลิตเปลี่ยนแผ่นดิน จนนำไปสู่การแต่งเติมเนื้อความต่าง ๆ นานาอันกลายเป็นอุปสรรคในการศึกษาประวัติศาสตร์สมเด็จพระเจ้าตากสินในภายหลัง

เมื่อกระแสอิทธิพลการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทย นำไปสู่การค้นคว้า ศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่มีความหลากหลาย โดยมีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้วางรากฐานความก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์ไทย จึงกล่าวได้ว่า พระนิพนธ์ของพระองค์เป็นต้นแบบและทรงอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในเวลาต่อมา ดังที่กล่าวไปแล้วในช่วงต้นว่า พระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินพระองค์ได้มีอิทธิพลโดยข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีเป็นพื้นฐาน ด้วยการเน้นย้ำถึงสิทธิธรรมทางการเมืองในการผลิตเปลี่ยนแผ่นดิน พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงอธิบายเหตุการณ์ไปพร้อมกับการปกป้องราชวงศ์ใหม่ ต่อมาเมื่อสังคมเกิดคำถามถึงที่มาที่ไปของการผลิตเปลี่ยนอันเป็นผลจากอิทธิพลการศึกษาประวัติศาสตร์แบบตะวันตกหรือแม้กระทั่งแนวคิดแบบเสรีนิยมอันเป็นผลจากการรับการศึกษาจากตะวันตก นำไปสู่การอธิบาย ตอบโต้ ถึงความไม่ชอบธรรมในการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ว่า เป็นการแย่งชิงพระราชอำนาจจากสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีการสั่งสำเร็จโทษเยี่ยงสามัญชน อันเป็นเรื่องที่ลดทอนความชอบธรรมทางการเมืองของราชวงศ์ใหม่ นำไปสู่การตั้งข้อสังเกตของกลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยกับการเมืองการปกครองแบบราชาธิปไตยซึ่งยึดโยงเข้ากับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีมาเป็นตัวแทนในการอธิบายความไม่ชอบมาพากลในการขึ้นครองราชย์หรือกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านระบอบการเมืองของกลุ่มผู้ต้องการการเมืองแบบประชาธิปไตยซึ่งมีการเรียกร้องระบอบการปกครองแบบใหม่ขึ้นตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนำไปสู่การตอบโต้ของกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับระบอบการเมืองปกครองแบบราชาธิปไตย โดยกลุ่มที่ต่อต้านได้นำเอาประวัติศาสตร์สมเด็จพระเจ้าตากสินมาอธิบายใหม่เพื่อเรียกความชอบธรรมแก่สมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยเน้นย้ำไปถึงการรับสั่งให้สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสิน การลดทอนพระเกียรติยศด้วยวิธีการสำเร็จโทษอย่างสามัญชน อันถือเป็นเรื่องที่ไม่พึงปฏิบัติกับพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในการกอบกู้บ้านเมืองขึ้นใหม่หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าอย่างยับเยิน ทัศนะใหม่นี้เองได้มองประวัติศาสตร์จากแว่นส่องของชนชั้นสามัญในช่วงเวลาที่กระแสความต้องการการเมืองแบบประชาธิปไตย

ได้เริ่มต้นขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้การผลัดเปลี่ยนแผ่นดินด้วยการแย่งชิงพระราชอำนาจ การก่อกบฏถือเป็นเรื่องปกติทางการเมืองที่ชนชั้นนำไม่ได้วิตกหรือไม่สบายใจกับปรากฏการณ์ทางการเมืองดังกล่าว

อุกนิหารบรรพบุรุษ ถือเป็นหนึ่งในผลงานที่แต่งขึ้นในช่วงเวลาที่เกิดกระแสเรียกร้องการปกครองแบบใหม่ อุกนิหารบรรพบุรุษ เดิมชื่อ “หนังสือบรรพบุรุษ 1249” ไม่ปรากฏว่าใครแต่ง แต่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าแต่งโดย ก.ศ.ร. กุหลาบ⁵ ด้วยต้นฉบับบางส่วนเคยตีพิมพ์ครั้งแรกใน “สยามประเพณี สุทธโรวาทพิเศษ” หนังสือของ ก.ศ.ร. กุหลาบ นั่นเอง [8] อุกนิหารบรรพบุรุษถือเป็นเอกสารที่อธิบายพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินอย่างไม่เป็นทางการหรืออาจกล่าวได้ว่า เป็น “พงศาวดารกระซิบ” ที่พยายามอธิบายพระราชประวัติก่อนขึ้นครองราชย์ในเชิงอุกนิหารจนกระทั่งผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน ความสำคัญของเอกสารฉบับนี้คือการสร้างการรับรู้ใหม่ก่อนการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ยกตัวอย่างดังนี้

“ในกาลครั้งโน้นนั้น จีนมีชื่อไทยสองเปนขุนพัฒน์นายอากรบ่อนเบี้ย แลอบด้วยภรรยาทาสชายหญิงแลทรัพย์สินสมบัติโดยสมบูรณ์ จึงไปพึ่งบารมีอาศัยอยู่หน้า บ้านท่านเจ้าพระยามาช้านาน ... อนึ่งขณะกุนารนั้นคลอดออกมาขึ้น อากาศก็ปราศจากเมฆหมอกไม่มีฝน แต่ขณะนั้นยังเกิดอุณิบาต ฝ่าลงมาที่ตรงเสาดั้งเรือนแห่งห้องกุนารคลอดนั้น แต่กุนารนั้นหาได้เป็นอันตรายไม่ ด้วยเดชะบารมีบรมโพธิสมภารของกุนาร จะได้เป็นบรมกษัตริย์ศาสนูปถัมภก ยกย่องพระบวรศาสนาในสยามประเทศนี้ ... จัปเดิมแต่เจ้าพระยาจักรีได้รับบุตรจีนไทยสองมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมจนเจริญ ก็ได้ลาภแลทรัพย์สินเงินอันมาก เจ้าพระยาจักรีจึงตั้งชื่อกุนารนั้นว่านายสิน ... ครั้นนายสินค่อยเจริญใหญ่อายุได้ 9 ขวบแล้ว เจ้าพระยาจักรีจึงได้นำกุนารไปฝากไว้ในสำนักพระอาจารย์ทองดีมหาเถระ ณ วัดโกษาวิชาญ ... ขณะนั้นนายสินอายุได้ 13 ปี ท่านเจ้าพระยาจักรีได้แต่งการมงคลตักดูนายสินโดยเอิกเกริก ... เจ้าพระยาจักรีจึงนำนายสินผู้เป็นบุตรบุญธรรมเข้าไปถวายตัวทำราชการสนองพระเดชพระคุณเปนมหาดเล็กในพระเจ้าแผ่นดิน คือ พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชพระพุทธเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ...” [8]

เนื้อความดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการเล่าเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินว่าเป็นบุตรของจีนไทยสอง ทั้งยังเป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าพระยาจักรีผู้ส่งเสริมให้ได้รับการศึกษา ผลักดันสู่เส้นทางการเมืองด้วยการเป็น “มหาดเล็กรับใช้ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ” ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศนายสิน “มหาดเล็กรายงาน” เป็นข้าหลวงเชิญท้องตราราชสีห์ไปชำระความหัวเมืองฝ่ายเหนือ กลับมามีความชอบ เวลานั้นหลวงยุกระบัตรเมืองตากถึงแก่กรรม จึงพระราชทานตำแหน่งแก่นายสินเป็น “หลวงยุกระบัตรเมืองตาก” ครั้นต่อมาพระยาตากถึงแก่กรรมจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานตำแหน่งยศเลื่อนเป็น “พระยาตาก” เมื่อพระยาวชิรปราการผู้สำเร็จราชการเมืองกำแพงเพชรถึงแก่กรรมจึงได้เลื่อนขึ้นเป็น “พระยาวชิรปราการ” พอตีกับพม่ายกทัพมาล้อมพระนครสองปีเศษ กรุงศรีอยุธยาจึงเสียแก่พม่าเข้าศึก

เนื้อความจากนั้นเป็นความอันรวบรัดว่า พระยาวชิรปราการสิน ได้รวบรวมราษฎรไทยจีน กวาดต้อนคนตามป่าดง ง่ายเสียดาย ยกทัพไปทางตะวันออกแล้วยกทัพมาปราบปรามพม่าที่รักษากรุงเก่า มหาชนทั้งหลายจึงยกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จากนั้นได้อธิบายเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าในสมเด็จพระเจ้าตากสิน แล้วตัดความไปที่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทั้งนี้ เอกสารฉบับนี้ละเอียดที่จะอธิบายเหตุการณ์ปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินอันถือเป็นประเด็นที่เกิดการโต้เถียงมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นประเด็นพระสติเฟื่องเพื่อน ความเดือดร้อนทุกเส้นหญ้าของอาณาประชาราษฎร รวมไปถึงพระสงฆ์ การก่อกบฏของพระยาสุรศักดิ์ และการสำเร็จโทษพระองค์ในปลายรัชกาล แต่ถึงกระนั้น เอกสารฉบับนี้ได้เชื่อมโยงไปอีก 3 รัชกาล โดยอธิบายถึงเส้นทางอำนาจ เชื้อสายพระราชวงศ์ โดยเน้นอธิบายในเชิงอภิปรัชชาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอย่างมีนัยสำคัญว่า มิได้มีความขัดแย้งระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทั้งการขึ้นครองราชย์นั้นเป็นไปโดยบุญญาธิการ ทำให้ทราบได้ว่า เอกสารฉบับนี้มุ่งเน้นอธิบายเหตุการณ์ก่อนการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นสำคัญ หากได้มุ่งเน้นการลดทอนความชอบธรรมทางอำนาจของพระมหากษัตริย์องค์ใดไม่ ด้วยเหตุนี้ อุกนิหารบรรพบุรุษจึงเป็นเอกสารที่เน้นย้ำถึงความเป็นมาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เส้นทางอำนาจทางการเมืองที่ถูกส่งต่อการรับรู้อย่างแพร่หลายทั้งที่เอกสารฉบับนี้เขียนขึ้นหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระองค์กว่าหนึ่งศตวรรษ แม้จะเป็นพงศาวดารกระซิบ แต่ก็มีอิทธิพล

⁵ กุหลาบ สายประดิษฐ์หรือ ก.ศ.ร. กุหลาบ เกิดเมื่อ พ.ศ. 2377 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก.ศ.ร. มาจากฉายาเมื่อบวชเป็นสามเณร โดยมีกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเป็นอุปนาย ได้ประทานฉายานามว่า เกศะโร เครกเรย์โนล์ ได้ศึกษาประวัติของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ให้ความเห็นว่า เขาเป็นคนหัวสมัยใหม่ ได้อาศัยหนังสือพิมพ์ของเขาในการนำเสนอความคิดใหม่ ๆ ต่อสาธารณชนในทางที่เป็นการต่อต้านความเชื่อดั้งเดิม เขาไม่ให้ความสำคัญในการบอกเล่าประวัติของตัวเอง แต่ให้ความสำคัญในการตั้งตนเป็นผู้ชำนาญเกี่ยวกับวงศ์ตระกูลของผู้อื่น โดยสามารถไล่เรียงลำดับวงศ์ของขุนนางของพระมหากษัตริย์อย่างละเอียด โดยที่คนทั่วไปรู้จักกันดีในฐานะผู้คัดแปลงหรือปลอมประวัติศาสตร์ จนคำว่า กุ ซึ่งเป็นชื่อของนาย กุหลาบกลายเป็นคำที่มีความหมายว่า การแต่งสรรปันเรื่องที่ไม่มีมูลความจริง [9]

ต่อการรับรู้ของมหาชนอย่างต่อเนื่องในการอธิบายความชอบธรรมทางการเมืองว่า แม้พระองค์จะมีเชื้อสายจีน แต่ด้วยบุญญาภินิหาร ที่มีแต่กำเนิด ทั้งการสนับสนุนของเจ้าพระยาจักรีในการรับอุปการะในฐานะบุตรบุญธรรมได้ส่งเสริมเด็กชายสินโลดเล่นในเส้นทาง อำนาจอย่างไร้ข้อกังขา หาใช่บุคคลอื่นใดที่มาหรือมีจุดจบลงเอยด้วยการสำเร็จโทษด้วยการตัดศีรษะดังที่ปรากฏในพระราช พงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหมอบลัดเลไม่

ด้วยเหตุนี้ อภินิหารบรรพบุรุษจึงเป็นเอกสารที่ต้องการคลี่คลายประวัติความเป็นมาก่อนดำรงตำแหน่งเป็นพระยาตาก อันเป็นรูปแบบของประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าหรือตำนานที่ค่อยเติมเต็มช่วงประวัติศาสตร์ที่ไม่สามารถหาหลักฐานหรือข้อสรุป ได้แน่ชัด แต่สิ่งที่น่าสนใจ คือ แรงผลักดันก่อให้เกิดงานเขียนขึ้นนี้อันเป็นภาพสะท้อนของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิถีคิด ของราษฎรที่เกิดจากการตั้งคำถาม สภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคม นำไปสู่การตีความประวัติศาสตร์ในบางช่วงเวลา ยก จะกล่าวถึงอย่างประวัติศาสตร์รัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สรุปผลและการอภิปรายผล

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มหาชนรู้จัก คือ วีรกษัตริย์ผู้กอบกู้บ้านเมืองหลังการเสียกรุง ศรีอยุธยาแก่พม่า ใน พ.ศ. 2310 หลังจากนั้น พระองค์เร่งฟื้นฟูบ้านเมืองทุกด้าน ในการนี้พระองค์ได้ย้ายราชธานีมายัง “กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร” จวบจนกระทั่ง ผลัดเปลี่ยนแผ่นดินสู่สมัยรัตนโกสินทร์โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประวัติศาสตร์ในช่วง 2 รัชกาลแรกมีความสัมพันธ์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง แต่ถึงกระนั้น เหตุการณ์วุ่นวายตอนปลายรัชกาล สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ขนชั้นชั้นนำในเวลานั้น ไม่ได้ปิดกั้นข้อเท็จจริงที่ว่า “ประหารชีวิตตัดศีรษะเสียถึงแก่พิราลัย จึงรับสั่ง ให้เอาศพไปฝังไว้ ณ วัดบางยี่เรือใต้” การกระทำดังกล่าวนี้หาได้ให้เกียรติยศแก่สมเด็จพระเจ้าตากสินในฐานะพระมหากษัตริย์ไม่ ทั้งการเอ่ยพระนามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารทั้ง 3 ฉบับ คือ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุ มาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่มหรือฉบับหมอบลัดเล และพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ก็ไม่ได้ ให้พระเกียรติพระองค์อย่างที่เราควรจะเป็น ดังการเอ่ยพระนาม เช่น เจ้าตาก เจ้าธนบุรี เป็นต้น ความสำคัญของประเด็นนี้สะท้อน ทศนะของชนชั้นนำต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินว่า พระองค์นั้นหาได้เป็นพระมหากษัตริย์ตามทศนะของชนชั้นนำมาแต่ครั้งกรุง ศรีอยุธยา ปราศจากความชอบธรรมทางอำนาจ ทั้งเชื้อสายจีน การไม่ยึดมั่นในบุราณราชประเพณีในการปกครอง จนเกิดความ เดือดร้อนแก่อาณาประชาราษฎร์ จนกลายเป็นความชอบธรรมที่สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกมาปราบยุคเข็ญจนผลัด เปลี่ยนแผ่นดินใหม่

กว่า 3 รัชกาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การผลัดเปลี่ยนแผ่นดินหรือทศนะที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินในมุมมอง ของชนชั้นนำนั้น หาได้เป็นเรื่องผิดปกติดังใดไม่ ในทางกลับกันถือเป็นความชอบธรรมในการก่อการ ด้วยการปกครองของสมเด็จพระ เจ้าตากสินนั้นก่อให้เกิดความทุกข์ยากแก่อาณาประชาราษฎร์ สมณะชีพราหมณ์ จนกระทั่ง อิทธิพลจักรพรรดินิยมตะวันตก เข้ามามีบทบาทในสังคมสยาม เกิดการตั้งคำถามถึงประวัติศาสตร์สยาม รวมไปถึงการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินสู่สมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ พระราชพงศาวดารกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินหาได้ให้เกียรติพระองค์ในฐานะกษัตริย์ ข้ามิเคยกล่าวถึงพระองค์ในฐานะ “พระพุทธเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ” เหล่านี้ล้วนสะท้อนทศนะในด้านลบที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินแทบทั้งสิ้น จนกระทั่ง มีการอธิบายเงื่อนไขเหตุการณ์ปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินผ่านผลงานจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ตามข้อกล่าวหาที่ระบุในพระราชพงศาวดารว่า พระองค์มีพระสติฟั่นเฟือน นอกจากนี้ ยังเกิดผลงานเรื่องอภินิหารบรรพบุรุษ อธิบายเหตุการณ์ช่วงต้นรัชกาล อันถือเป็นประวัติศาสตร์ดามิต ในที่นี้ได้อธิบายว่า พระองค์เป็นบุตรของจีนไหยฮอง อันกลายเป็น สำนึกทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจนถึงปัจจุบัน ถึงกระนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจที่มีต่อสมเด็จพระ เจ้าตากสินที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

กล่าวได้ว่า การยึดเอาแนวทางในการนิพนธ์ประวัติศาสตร์อย่างตะวันตกส่งผลต่อรูปแบบการอธิบายรัชกาลสมเด็จพระ เจ้าตากสินด้วย ดังจะเห็นได้จาก พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ได้ใช้หลักฐาน เอกสาร ประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐานในการศึกษา นิพนธ์ผลงาน แต่ถึงกระนั้นเมื่อกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสิน พระองค์ได้ปกป้องปฐมกษัตริย์ รัตนโกสินทร์ว่าการโปรดฯ ให้สำเร็จโทษนั้นเป็นมติของข้าราชการทั้งปวง ส่วนพระนิพนธ์นั้น พระองค์ไม่ได้ลดพระเกียรติสมเด็จพระ เจ้าตากสินหากเปรียบเทียบกับพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชพงศาวดารหลายฉบับ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสะท้อนทศนะที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินในฐานะพระมหากษัตริย์แต่ยังมิได้รับเกียรติในฐานะ วีรกษัตริย์ ในขณะเดียวกัน กระแสความสนใจระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้กระตุ้นการศึกษาประวัติศาสตร์ปกปิด ท้ายสุดสมเด็จพระเจ้าตากสินกลายเป็นสัญลักษณ์ในการตอบโต้ความชอบธรรมทางการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2575

เอกสารอ้างอิง

- [1] *Historical Annals No. 40 (Historical Annals No. 65-66), The chronicle of Thonburi, daily archives of Thonburi, Issue Phanchanthanumas (Ceim) (2nd Edition)*. (1987). Bangkok: Kurusapa Business Organization.
- [2] *The Chronicle of King Phraboromrachathiraj # 4 (King Taksin the Great), Issue Bradley*. (2008). Bangkok: Chosit.
- [3] Eawsriwong, N. (2014). *Krung Taek, Phrachao Tak, Lae Prawattisat Thai, History and Historiography* (11th edition). Bangkok: Matichon.
- [4] Prince Damrong Rajanubhab. (2005). *The memory*. Bangkok: Matichon.
- [5] *The memory of Kromaluang Narintron Dhevi (1767-1838 A.D.) and the review of King Chulalongkorn (especially 1767-1820 A.D.)*. (1973). Bangkok: Kurusapa Business Organization.
- [6] *The Chronicle of Royal Writing No. 2* (6th edition). (1968). Phranakhon: Siwaporn.
- [7] *Historical Annals No. 6 (Historical Annals Past. 6)*. (1964). Bangkok: Kurusapa Business Organization.
- [8] *The miracle of ancestry in the chronicle of Thonburi, issue of Phanchanthanumas (Ceim), daily archives of Thonburi, the miracle of ancestry and others*. (2008). Bangkok: Sriphunya.
- [9] Samudavanija, C. (1978). *Life and works of Tainwan and K.S.R. Kuhlabb*. Bangkok: Theeranun.